

GRZEGORZ GOŁĘBIEWSKI

STARANIA WŁADZ PŁOCKA O UMIESZCZENIE KRZYŻA WALECZNYCH W HERBIE MIASTA W LATACH 1933 - 1939

10 kwietnia 1921 r. do Płocka przyjechał naczelnik państwa marsz. Józef Piłsudski odznaczyć miasto Płock Krzyżem Walecznych, a obrońców orderami Virtuti Militari i również Krzyżami Walecznych. W obecności tysięcy mieszkańców zgromadzonych na Placu Floriańskim Marszałek oświadczył: *„Za zachowanie męstwa i siły woli w ciężkich i nadzwyczajnych okolicznościach, w jakich się znalazło miasto, za męstwo i waleczność – mianuję miasto Płock kawalerem Krzyża Walecznych”*, po czym przypiął Krzyż do specjalnie wykonanej przez Czesława Idźkiewicza poduszki z herbem Płocka¹.

Płock, 10 kwietnia 1921 r.

J. Piłsudski przypina Krzyż Walecznych do poduszki z herbem Płocka
(ze zbiorów Centralnego Archiwum Wojskowego w Warszawie)

¹ Archiwum Państwowe w Płocku (dalej: APP), akta m. Płocka, sygn. 22 087, protokół 59 posiedzenia Rady Miejskiej miasta Płocka z 10 kwietnia 1921 r., k. 49 - 50; Kamo, *Naczelnik Państwa w Płocku*, „Kurier Płocki” 1921, nr 82 z 12 kwietnia, s. 2; A. M. Stogowska, *Pobył Naczelnika Państwa marszałka Józefa Piłsudskiego w Płocku - 10 kwietnia 1921 r.*, „Notatki Płockie” 1994, nr 1, s. 21; Szerzej na temat wizyty J. Piłsudskiego w Płocku zob.: G. Gołębiewski, *Wizyty dostojników państwowych, wojskowych i kościelnych w Płocku 1918 - 1939*, Płock 2008, s. 61 - 76.

Krzyż Walecznych
(Wikimedia)

Formalne ogłoszenie nadania Płockowi Krzyża Walecznych zostało podpisane przez ministra spraw wojskowych gen. Józefa Leśniewskiego dopiero 18 maja 1921 r. i opublikowane w „Dzienniku Personalnym MSWojsk.” na początku czerwca 1921 r. Czytamy tam: *„Wódz Naczelny i Pierwszy Marszałek Polski, w uznaniu bohaterstwa wykazanego przez ludność cywilną miasta Płocka w dniach 18-ego i 19-ego sierpnia 1920 r. podczas najazdu bolszewickiego, w dniu 10-ym kwietnia br. odznaczył miasto Płock Krzyżem Walecznych”*².

W czasie wizyty Rada Miejska w Płocku uhonorowała J. Piłsudskiego tytułem Honorowego Obywatela miasta Płocka, z czym wiązało się wręczenie odpowiedniego dyplomu. Z powodu pośpiechu dyplom 10 kwietnia nie był jeszcze gotowy. Wręczono go w późniejszym czasie. I właśnie na dyplomie, wykonanym przez Czesława Idźkiewicza, Krzyż Walecznych w herbie Płocka pojawił się po raz pierwszy³.

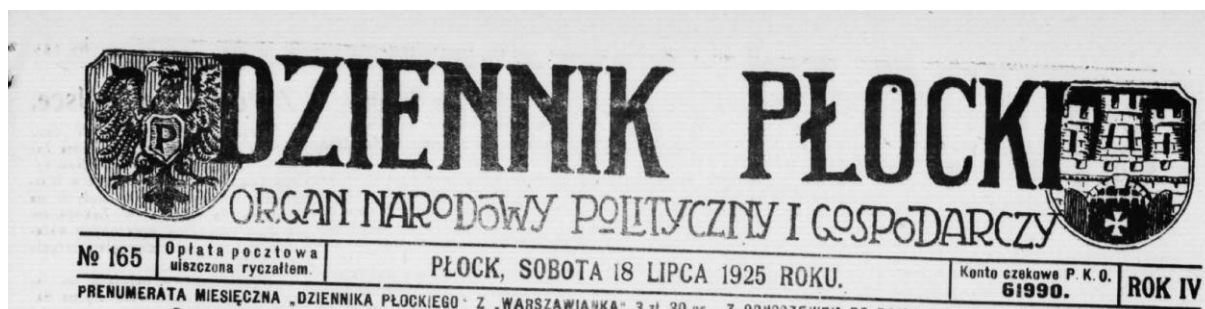

Krzyż Walecznych w herbie Płocka
z dyplomu Honorowego Obywatela Miasta, wręzonego J. Piłsudskiemu
(ze zbiorów Muzeum Mazowieckiego w Płocku, fot. G. Gołębiewski)

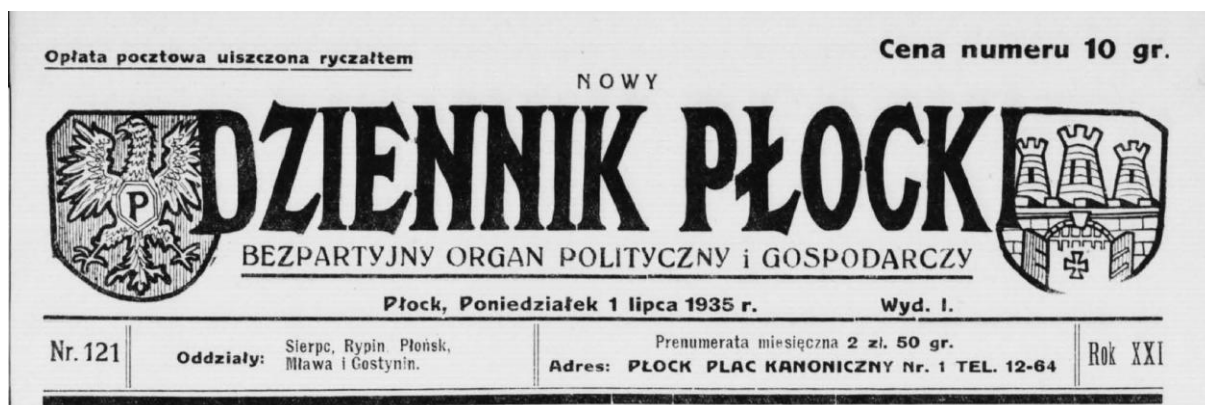
² „Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych”, nr 22 z 4 czerwca 1921, poz. 899, rozkaz ministra spraw wojskowych L.1647, s.1022. Dyplom nadania KW nosił nr 25 102.

³ R. Rzymkowski, *Z historii i z tradycji herbu miasta Płocka*, Płock 2000, s. 22.

W późniejszym czasie różne organizacje używały herbu z Krzyżem Walecznych, chcąc w ten sposób podkreślić zaszczyt, jaki spotkał miasto w 1921 r. Przykładowo „Dziennik Płocki” - po zmianie winiety - od numeru 165 z 18 lipca 1925 r. również zaczął używać herbu z wmontowanym w bramę Krzyżem Walecznych. Było tak do ostatniego numeru „Dziennika” z 1 lipca 1935 r.⁴

Pierwszy numer „Dziennika Płockiego” z herbem Płocka i Krzyżem Walecznych w bramie („Dziennik Płocki” 1925, nr 165 z 18 lipca, s.1)

Ostatni numer „Dziennika Płockiego” z herbem Płocka i Krzyżem Walecznych w bramie („Dziennik Płocki” 1935, nr 121 z 1 lipca, s.1)

Były to jednak działania nieformalne, nie mające umocowania prawnego i na ok. 10 lat sprawa Krzyża Walecznych w herbie Płocka nie była podnoszona. W połowie grudnia 1932 r. Wydział Samorządu Urzędu Wojewódzkiego Warszawskiego przysłał do Płocka pismo z Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z poleceniem przysłania wniosku o zatwierdzenie historycznie uzasadnionego herbu. Było to związane z rozporządzeniem prezydenta RP z 24 listopada 1930 r., kończącym z dniem 31 marca 1933 r. okres przejściowy w używaniu przez władze, urzędy, instytucje, przedsiębiorstwa i korporacje publiczne dotychczasowych pieczęci, oznak i flag, co dotyczyło też herbów miejskich. Dlatego Ministerstwo Spraw Wewnętrznych przypominało o konieczności złożenia wniosku z uzasadnieniem o nadanie lub zatwierdzenie dotychczas używanego herbu w przedłużonym

⁴ Zwyczaju tego nie podjął ani katolicki „Głos Mazowiecki”, wydawany od 2 stycznia 1935 r., ani sanacyjny „Kurier Mazowiecki”, wydawany od 31 maja 1935 r., ani żadne inne pismo, wydawane w Płocku.

terminie do końca maja 1933 r., który wkrótce potem przedłużono jeszcze do końca sierpnia 1933 r.⁵

Ideą rozporządzenia było uporządkowanie spraw herbów, ponieważ po latach rozbiorów oraz okupacji niemieckiej i austriackiej w czasie I wojny światowej wkradł się pewien chaos. W Płocku obowiązywał wtedy herb wprowadzony przez niemieckiego burmistrza Wartzego, niezgodny z najstarszymi wyobrażeniami herbu miasta z XIV i XVI w.⁶

Magistrat miasta Płocka odpowiedział na pismo z Urzędu Wojewódzkiego dopiero 27 kwietnia 1933 r., prosząc „o zatwierdzenie przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych herbu Miasta dotąd używanego z dodaniem na nim wizerunku »Krzyża Walecznych«, nadanego miastu w 1921 r. przez ówczesnego Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego”. Jako uzasadnienie przytoczono fragment monografii abp. Antoniego Juliana Nowowiejskiego: „Herbem miasta Płocka była zawsze brama w otwartym polu, a na niej trzy wieże, środkowa wyższa nad inne; na każdej wieży znajduje się mały krzyżyk, a pod bramą most zwodzony”. I dalej odwoływano się do zachowanego odlewu „pieczęci miasta Płocka z XIV w. z wczesnych lat panowania króla Kazimierza Wielkiego. Pieczęć jest okrągła, średniej wielkości (5,3 cm), wyobraża kawałek muru fortecznego o czterech blankach, bramie, dwóch wysokich bocznych basztach i szczycie z okrągłym oknem, zakończonym krzyżem. W otoku napis »CIVIVM PLOCENSIVM«.

Od 1921 r. wieszamy w otwartej bramie wizerunek »Krzyża Walecznych«, nadany miastu (L. 25 102. Rozkaz L. 1647 z dnia 13.V.1921 r.) za bohaterską obronę w czasie najazdu bolszewickiego w 1920 r.”⁷.

Jako załącznik dołączony był na dole odcisk pieczęci z herbem miasta Płocka. Pismo zostało zaakceptowane uchwałą Magistratu z tegoż 27 kwietnia 1933 r.⁸ oraz na posiedzeniu Zarządu Miasta 2 maja 1933 r.: „Akceptować pismo L.d.IV.2/4 z dnia 27 kwietnia 1933 r. w sprawie zezwolenia nadal miastu na używanie herbu historycznego m. Płocka z dodaniem Krzyża Walecznych”⁹.

⁵ APP, akta m. Płocka, sygn. 26 580, pismo Wydziału Samorządu Urzędu Wojewódzkiego Warszawskiego z 12 grudnia 1932 r. i 28 czerwca 1933 r. do przewodniczących Wydziałów Powiatowych i prezydentów miast Płocka, Włocławka i Żyrardowa, k. 1, 8.

⁶ *O właściwy herb miasta Płocka*, „Głos Mazowiecki” 1933, nr 193 z 28 sierpnia, s.3.

⁷ APP, akta m. Płocka, sygn. 26 580, pismo prezydenta m. Płocka A. Ostaszewskiego z 27 kwietnia 1933 r. do UWW, k. 7.

⁸ Tamże, uchwała Magistratu m. Płocka Nr 2616 z 27 kwietnia 1933 r., k. 6.

⁹ Tamże, wyciąg z posiedzenia Magistratu miasta Płocka z dnia 2 maja 1933 r., uchwała Nr 2616, k. 35; R. Rzymkowski, op. cit., s. 22 - 23.

Herb miasta Płocka w XIV w.

(A.J. Nowowiejski, *Płock. Monografia historyczna*, Płock 1930, reprint 1990)

Wydział Samorządu Urzędu Wojewódzkiego Warszawskiego uznał argumentację za niewystarczającą i nakazał ją uzupełnić do 30 czerwca 1933 r. Prośba miała być skierowana do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, a nie do Urzędu Wojewódzkiego Warszawskiego i miała zawierać uwierzytelniony odpis uchwały Magistratu i uchwały Rady Miejskiej w tej sprawie, wizerunek herbu ze szczegółowym opisem z podaniem barw i uzasadnienie historyczności herbu na podstawie miejscowych źródeł. Jako załączniki miały być dołączone odbitki fotograficzne najważniejszych tekstów, uzasadniających kształt herbu oraz niepublikowane dotąd wizerunki i odciski pieczęci, pochodzące z miejscowych źródeł¹⁰. Sprawa była więc znacznie bardziej sformalizowana, wręcz zbiurokratyzowana, niż władarzom Płocka się wydawało.

W tej sytuacji Zarząd Miejski na posiedzeniu 14 sierpnia 1933 r. postanowił powołać specjalną komisję „dla ustalenia historyczności herbu m. Płocka”, złożoną z miejscowych sił fachowych w postaci prezesa Towarzystwa Naukowego Płockiego Aleksandra Macieszy, kustosa Archiwum Diecezjalnego ks. Władysława Mąkowskiego, nauczyciela historii w Gimnazjum im. Władysława Jagiełły Bolesława Jędrzejewskiego i kustosa Archiwum Miejskiego Konstantego Bolesty-Modlińskiego. Przewodniczącym komisji został prezydent Adam Ostaszewski. Pierwsze posiedzenie komisji odbyło się 25 sierpnia 1933 r. w mieszkaniu A. Macieszy¹¹. W czasie zebrania B. Jędrzejewski zawiadomił zebranych, że w TNP znajdują się „Akta gubernialne urządzenia herbów dla miast” z 1846 r. i „pergamin z nadaniami dla cechu piekarskiego z XVI wieku, opatrzony dobrze zachowaną pieczęcią”. Z kolei A. Maciesza zaprezentował kilka publikacji, w których występował herb miasta, m.in. monografię Płocka autorstwa abpa A. J. Nowowiejskiego oraz opracowanie Michała Balińskiego i Tymoteusza Lipińskiego „Starożytna Polska”. Po dłuższej dyskusji, której przebiegu protokół nie zawiera ustalono:

- Zarząd Miejski miał poprosić Ministerstwo Spraw Wewnętrznych o odroczenie dostarczenia materiałów dotyczących historyczności herbu Płocka przynajmniej o miesiąc

¹⁰ Tamże, pismo Wydziału Samorządu UWW z 10 czerwca 1933 r. do prezydenta m. Płocka, k. 9.

¹¹ Tamże, pisma z 24 sierpnia 1933 r. do członków komisji z zawiadomieniami o zebraniu komisji, k. 12 - 21; R. Rzymkowski, op. cit., s. 23.

- zakupienie „Herbarza Polskiego” autorstwa Franciszka Gumowskiego, ponieważ wydawnictwo zawierało opisy herbów miast polskich i uzasadnienie ich wizerunku
- uznanie „za najodpowiedniejszy wizerunek herbu [Płocka] z najstarszej pieczęci z czasów Kazimierza Wielkiego z dodaniem na otwartej bramie współczesnego Krzyża Walecznych, nadanego miastu w 1921 r.”¹².

Kolejne posiedzenie komisji odbyło się 22 września 1933 r. w składzie poszerzonym o nauczyciela plastyki i znanego płockiego artystę malarza Czesława Idźkiewicza¹³. Nie znamy przebiegu dyskusji, jednak rezultatem jej prac było zapewne przygotowanie materiałów dotyczących herbu Płocka z Krzyżem Walecznych dla Rady Miejskiej. Kwestię tę w wolnych wnioskach poruszył prezydent A. Ostaszewski na 56 posiedzeniu Rady Miejskiej w dniu 17 października 1933 r. Sprawę referował kustosz Archiwum Miejskiego Konstanty Bolesta-Modliński, który wspominał o konieczności ustalenia herbu miasta Płocka i zatwierdzenia go przez władze wyższe, do czego została powołana znana już nam komisja do ustalenia historyczności herbu. Według niej za podstawę należało przyjąć herb z czasów Kazimierza Wielkiego z trzema wieżami. Artysta malarz Czesław Idźkiewicz wykonał rysunek herbu, gdzie „krzyże, brama, podniesiona brona i Krzyż Walecznych winny być koloru brązowego, wnętrza koloru nieokreślonego (ciemne), wieże, mur i kominy koloru czerwono-ceglastego”. Ten wizerunek umieszczono też na pieczęci cechu piekarzy z XVI w. Herb miał być umieszczony na gotyckiej tarczy, nazywanej niegdyś szczytem.

Po tych objaśnieniach C. Idźkiewicza Rada Miejska jednogłośnie przyjęła następujący wniosek: „Rada Miejska upoważnia Zarząd Miejski do wniesienia prośby na imię Min. Spraw Wewnętrznych o zatwierdzenie herbu miasta Płocka jak na załączonym wzorze z dodaniem w otwartej bramie wizerunku Krzyża Walecznych, nadanemu miastu za Liczbą 25 102 Rozkazem L. 1647 z dnia 13.V.1921 r. za bohaterską postawę ludności w obliczu wroga podczas najazdu bolszewickiego w 1920 r.”¹⁴.

W ten sposób władze miejskie spełniły dwa formalne wymagania Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w postaci uchwał Magistratu i Rady Miejskiej. Pozostało jeszcze uzasadnienie historyczności i wykonanie wizerunku herbu z opisem i uzasadnieniem barw. Pracowała nad tym komisja z A. Macieszą na czele, co trwało dość długo, bowiem dopiero 13 kwietnia 1934 r. tymczasowy prezydent Płocka Romuald Chmielewski wystosował pismo do Urzędu Wojewódzkiego w Warszawie w odpowiedzi na pismo z 10 czerwca 1933 r. z czterema wymaganymi załącznikami, które zawierały:

1. Prośbę do ministra spraw wewnętrznych o zatwierdzenie „historycznie uzasadnionego herbu miasta Płocka”
2. Uwierzytelnione odpisy znanych uchwał z 1933 r. Magistratu i Rady Miejskiej w tej sprawie
3. Wizerunek herbu „wraz ze szczegółowym opisem i podaniem barw tego herbu

¹² Tamże, protokół posiedzenia Komisji dla uzasadnienia historyczności herbu miasta Płocka dnia 25 sierpnia 1933 r., k. 22.

¹³ Tamże, zawiadomienia o posiedzeniu komisji dla uzasadnienia historyczności herbu miasta Płocka, k. 31 - 32.

¹⁴ APP, akta m. Płocka, 22 138, protokół 56 posiedzenia Rady Miejskiej dnia 17 października 1933 r., s. 145 - 146; także: sygn. 26 580, wyciąg z protokołu 56 posiedzenia Rady Miejskiej dnia 17 października 1933 r., k. 36.

4. Uzasadnienie historyczności herbu na podstawie źródeł miejscowych, poparte 2 odbitkami fotograficznymi pieczęci, zamieszczonej na dokumencie Cechu Piekarskiego z XVI wieku, a nieogłoszonego dotąd drukiem”¹⁵.

W dosyć obszernej prośbie herb wywodzący od czasów Kazimierza Wielkiego i odlewu pieczęci, zamieszczonego w monografii abpa A. J. Nowowiejskiego. Natomiast z powodu niewyraźnej części dolnej proponowano za podstawę przyjąć pieczęć cechu piekarzy z XVI w., „gdzie występuje już wyraźnie brama rozwarta, uzupełniona później broną podniesioną [...]. A że w roku 1921 za bohaterską postawę ludności w obliczu nieprzyjaciela w 1920 r. Płock został odznaczony przez ówczesnego Naczelnika Państwa, Marszałka Polski Józefa Piłsudskiego Krzyżem Walecznych, przeto miasto pragnie mieć ten Krzyż umieszczony w dotychczas pustym polu, t. j. zawieszony u brony”.

Co do barw herbu, mury miały być czerwone; brona, brama, krzyż w środku i krzyże na wierzchołkach wież brązowe, wewnątrz koloru nieokreślonego, czyli ciemne, a tło białe - bezbarwne¹⁶.

Po tym piśmie władz miasta na kilka lat w kwestii ustalenia herbu zapadła cisza. Zapewne MSW miało wiele podobnych spraw do rozstrzygnięcia, więc Płock musiał czekać na swoją kolej. Jakies przecieki musiały nastąpić w 1937 r., bowiem w „Kurjerze Mazowieckim” ukazał się krótki artykuł informujący, że „prawdopodobnie w swej obecnej postaci herb nie będzie zatwierdzony. Ze strony czynników miarodajnych postawione będzie żądanie wybrania ładniejszej postaci herbu, aniżeli z czasów Kazimierza Wielkiego, Nawiązania się raczej do wizerunku takiego herbu z ostatnich czasów Polski przedrozbiorowej. Również sprawa umieszczenia w herbie Krzyża Walecznych została identycznie potraktowana, jak Krzyża Virtuti Militari w herbie m. Lwowa, t. j. Krzyż ten w żadnym wypadku nie może być dołączony do samej substancji herbowej, natomiast wolno będzie pod przyszłym herbem m. Płocka umieścić go na dwóch splecionych gałązkach laurowych lub laurowej i dębowej wstędze o barwach Krzyża Walecznych.

Na pewno Komisja, która się tą sprawą zajmowała, po otrzymaniu odpowiedniego urzędowego pisma, zajmie się tą sprawą ponownie, ażeby stare miasto Płock mogło mieć godny swojej przeszłości i dostojęstwa klejnot herbowy”¹⁷.

¹⁵ APP, akta m. Płocka, sygn. 26 580, pismo tymczasowego prezydenta m. Płocka R. Chmielewskiego z 13 kwietnia 1934 r. do Urzędu Wojewódzkiego w Warszawie, k. 33.

¹⁶ Tamże, prośba w sprawie zatwierdzenia herbu miasta Płocka z 13 kwietnia 1934 r. do ministra spraw wewnętrznych, podpisana przez tymczasowego prezydenta Płocka inż. R. Chmielewskiego, k. 34 i verso k. 34.

¹⁷ *Wokół sprawy zatwierdzenia herbu miasta Płocka*, „Kurjer Mazowiecki” 1937, nr 184 z 13 sierpnia, s. 3.

Herb miasta Płocka używany przez Magistrat w 1937 r.
Widoczna brama zamknięta broną - bez Krzyża Walecznych
(ze zbiorów Archiwum Państwowego w Płocku)

Na oficjalną odpowiedź przyszło poczekać jeszcze pół roku. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych odpowiedziało dopiero na początku lutego 1938 r., przesyłając za pośrednictwem Urzędu Wojewódzkiego w Warszawie opinię Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w sprawie herbu Płocka¹⁸. Autorem opinii był dyrektor Archiwów Państwowych Witold Suchodolski. Wprawdzie na początku pisał, że „herb m. Płocka jest historycznie uzasadniony. Wyobraża on mury miejskie z otwartą bramą.” Jednak dalej dodawał, że „postać herbu nadesłana przez miasto nie nadaje się do zatwierdzenia, gdyż jest błędna. Błędy w niej są dwa:

- 1) Mury nie wypełniają tarczy, t. j. nie dochodzą do jej krawędzi dolnej i częściowo bocznych.
- 2) W bramie umieszczono Krzyż Walecznych.

Ad 1 - miasto po starannym zgromadzeniu materiału sfragistycznego z Archiwum Głównego i z literatury powinno wybrać postać herbu najlepszą. W wyborze trzeba kierować się wartością artystyczną wzoru i prawnym znaczeniem pieczęci (wybrać »najdostojniejszą«). Może to nie być pieczęć najstarsza, gdyż trzeba liczyć się z normalną ewolucją zmian herbu w toku dziejów.

Ad 2 - wprowadzenie orderu lub odznaki wojskowej do herbu, jako jego integralnej części, jako elementu składowego herbu, jest sprzeczne z zasadami heraldyki.

Właściwym sposobem rozwiązania tej sprawy, powszechnie przyjętym, jest otaczanie herbu łańcuchem lub wstęgą orderową albo zawieszania orderu pod herbem. Ten drugi sposób skromniejszy, a przeto lepszy, bo mniej komplikujący herb, widzimy obecnie w herbie Lwowa, gdzie pod tarczą wisi krzyż »Virtuti Militari« na wstędze orderowej, wiążącej dwie gałązki wawrzynu.

¹⁸ APP, akta m. Płocka, sygn. 26 580, pismo Wydziału Samorządu Urzędu Wojewódzkiego Warszawskiego z 9 lutego 1938 r. do prezydenta miasta Płocka z odpisem pisma Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z 3 lutego 1938 r., k. 42.

Taką kompozycję należy zastosować również w herbie Płocka. W związku z tą kompozycją tarcza herbu płockiego może otrzymać kształt zaokrąglony w dolnej krawędzi także na wzór tarczy lwowskiej.

Pozostaje sprawa formalnego zatwierdzenia herbu płockiego. »Krzyż Walecznych« orderem w myśl prawa nie jest. Rozporządzenie, które go ustanowiło nazywa go odznaką wojskową, obdarzeni [nim] nazwani są odznaczonymi - nie kawalerami. »Krzyż Walecznych« kapituły nie ma. Ściśle zatem w myśl prawa herb miasta Płocka powinien zatwierdzić Minister Spraw Wewnętrznych.

Zważywszy jednak, że nadania Krzyża miastu dokonał Pierwszy Marszałek Polski Józef Piłsudski, równocześnie Naczelnik Państwa, że nadań takich z Jego rąk nikt nigdy więcej już nie otrzyma, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego jest zdania, iż w tym wypadku można nie trzymać się litery prawa i zatwierdzić herb miasta Płocka zarządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej»¹⁹.

Pismo W. Suchodolskiego datowane było 3 czerwca 1937 r., więc wyjaśnia to sprawę przecieków prasowych, choć nie wyjaśnia, czemu MSW zwlekało z przesłaniem opinii do Płocka pół roku. Natomiast co do zastrzeżeń merytorycznych dotyczących herbu, to kwestia dociągnięcia murów do brzegu tarczy herbowej i jej kształtu była prostą formalnością. W przypadku wprowadzenia Krzyża Walecznych do tarczy herbowej - wprowadzie W. Suchodolski, powołując się na zasady heraldyczne i przykład Lwowa, wypowiadał się negatywnie, ale zostawiał furtkę w postaci zarządzenia prezydenta RP Ignacego Mościckiego. Nie była to więc opinia kategorycznie negatywna.

Po otrzymaniu formalnej odpowiedzi z Warszawy, 16 lutego 1938 r. zebrała się płocka komisja dla uzasadnienia historyczności herbu miasta Płocka²⁰. Z braku protokołu nie wiemy, jakie zapadły ustalenia. Z dalszego biegu sprawy można sądzić, że uwzględniono zastrzeżenia dotyczące dociągnięcia murów do tarczy i jej kształtu, natomiast niezmiennie obstawano przy umieszczeniu Krzyża Walecznych w otwartej bramie murów. Komisja musiała jednak działać dosyć niefrasobliwie, bowiem 20 lipca 1938 r. Stanisław Tomaszewicz z Wydziału Samorządu Urzędu Wojewódzkiego Warszawskiego zwracał się do prezydenta miasta Płocka: „Na skutek ponaglenia Ministerstwa Spraw Wewn. Urząd Wojewódzki prosi o prędsze załatwienie pisma tego Ministerstwa z dnia 3 lutego 1938 r. Nr SS.32/169/1, przesłanego do wykonania dnia 9 lutego r. b. Nr SA.I-8/7»²¹.

Znając niechęć płockiej komisji i Rady Miejskiej do wprowadzenia zmian proponowanych przez W. Suchodolskiego, zwłaszcza w kwestii Krzyża Walecznych, wiceprezydent Aleksander Wernik w imieniu Zarządu Miejskiego pismem z 25 lipca 1938 r. zapytywał, „czy sprawę zatwierdzenia herbu m. Płocka nie można by załatwić w drodze poprawek, wprowadzonych przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych jako Władzę Nadzorczą ostatecznej Instancji, bowiem organa ustrojowe Gminy m. Płocka obstawać będą przy archaicznej postaci herbu miasta i przy wprowadzeniu doń, jako integralnej części składowej przedmiotu herbowego, Krzyża Walecznych, opierając się na tym, iż właśnie na

¹⁹ Tamże, pismo W. Suchodolskiego z 3 czerwca 1937 r. do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w sprawie zatwierdzenia herbu m. Płocka, k. 43. Zob. też: R. Rzymkowski, op. cit., s. 23.

²⁰ Tamże, zawiadomienie o posiedzeniu komisji dla uzasadnienia historyczności herbu miasta Płocka, k. 45, 46.

²¹ Tamże, pismo S. Tomaszewicza z 20 lipca 1938 r. do prezydenta m. Płocka, k. 49.

otwartej bramie do podniesionej brony Marszałek Józef Piłsudski przypiął go na wizerunku herbu, wymalowanego na poduszce podczas dekoracji miasta tym Krzyżem”²².

A zatem Zarząd Miasta z prezydentem Stanisławem Wasiakiem na czele, nie mogąc przełamać oporu komisji i Rady Miejskiej zamierzał scedować sprawę na MSW, aby to ono podjęło arbitralną decyzję i określiło wygląd herbu miasta Płocka. Jednak Urząd Wojewódzki informował, że „pożądanym jest, aby Rada Miejska wypowiedziała się jeszcze raz w poruszanej sprawie. O ile Rada Miejska nadal będzie obstawać przy poprzednio zajęтым stanowisku, to należy jej argumentację wraz z uchwałą przesłać drogą służbową do Ministerstwa wraz z wnioskiem motywowanym o decyzję w myśl uchwały Rady Miejskiej”²³.

Wytworzyło się swoiste błędne koło. Rada Miejska nie chciała wprowadzić zmian, a Ministerstwo nie mogło ich narzucić. Tymczasem płocka komisja dalej obradowała. Kolejne spotkanie w mieszkaniu A. Macieży miało miejsce 18 listopada 1938 r.²⁴. Poza gospodarzem obecni byli ks. W. Mąkowski, C. Idźkiewicz i K. Bolesta-Modliński. Jak czytamy w protokole „po zreferowaniu sprawy i odczytaniu korespondencji z Urzędem Wojewódzkim, Komisja jednomyślnie uznała, że jedynie uzasadnionym historycznie i najdostojniejszym w swej formie jest wizerunek herbu m. Płocka, uchwalony przez Radę Miejską w dniu 17.X.1933 r., z tą atoli poprawką, że oczywiście mury w herbie dociągnięte będą do brzegów tarczy.

Odnosnie zarzutu, sprzeciwiającego się umieszczenia Krzyża Walecznych w otwartej bramie, Komisja wyraża następujące uzasadnienie:

„Herb m. Płocka został udekorowany własną ręką przez Wodza Naczelnego i ówczesnego Naczelnika Państwa, Marszałka Józefa Piłsudskiego. Marszałek Piłsudski przypiął go do poduszki, na której namalowany był herb miasta i właśnie w tym miejscu, gdzie w obecnym wizerunku jest on umieszczony. Widocznym było, że Marszałek miał zamiar udostojnić Herb miasta Płocka w ten właśnie, a nie inny sposób, skoro tak, a nie inaczej uczynił. Nie ma żadnego porównania pomiędzy herbem m. Lwowa, a herbem m. Płocka, gdyż w herbie m. Lwowa miejsce w bramie jest zajęte przez Lwa, a w herbie m. Płocka miejsce w bramie jest dotąd wolne. Zajął go dopiero Krzyż Walecznych, nadany miastu dnia 10 kwietnia 1921 roku. Nikt, zdaniem Komisji, nie może zmienić woli i w ślad za tym dokonanego czynu Marszałka Józefa Piłsudskiego, który przeszedł do historii Państwa Polskiego i do historii m. Płocka”²⁵.

A więc komisja konsekwentnie wypowiedziała się za umieszczeniem Krzyża Walecznych w herbie miasta, wytaczając najcięższe argumenty, czyli wolę marsz. J. Piłsudskiego i zakładając, że może to być rozstrzygające.

Zgodnie z sugestią Urzędu Wojewódzkiego 30 listopada 1938 r. Magistrat miasta Płocka na swoim 206 posiedzeniu przyjął następującą uchwałę: „Wystąpić na Radę Miejską o powtórne rozpatrzenie sprawy zwrócenia się do władz o zatwierdzenie historycznego

²² Tamże, pismo A. Wernika z 25 lipca 1938 r. do Urzędu Warszawskiego Wojewódzkiego Warszawskiego, k. 48.

²³ Tamże, pismo S. Tomaszewicza z 24 sierpnia 1938 r. do prezydenta m. Płocka, k. 52.

²⁴ Tamże, zawiadomienie członków komisji dla ustalenia herbu m. Płocka o zebraniu, k. 50, 51.

²⁵ Tamże, protokół posiedzenia komisji dla ustalenia wizerunku herbu płockiego i barw miasta z dnia 18 listopada 1938 r., k. 88, 89. Zob. też krótszy cytat: R. Rzymkowski, op. cit., s. 23. Komisja ustaliła na tym posiedzeniu barwy Płocka na żółtą i niebieską, nawiązując do barw, uchwalonych na Sejmie w 1776 r. od koloru kontusza wojewódzkiego.

wizerunku herbu plockiego zgodnie z uchwałą Rady Miejskiej z 17.X.1933 r. i barw miasta w/g opinii specjalnej Komisji, która ustaliła je na żółto - niebieskie z czerwoną wypustką pośrodku, a to ściśle z barwami Województwa Plockiego”²⁶.

Sprawą herbu i barw miejskich Rada Miejska zajęła się 15 grudnia 1938 r. Przedstawił ją starszy referent Zarządu Miejskiego K. Bolesta-Modliński. Odnosząc się do błędów w wizerunku herbu, podniesionych w piśmie W. Suchodolskiego, powoływał się na opinię plockiej komisji, która zgodziła się na dociągnięcie murów do brzegu tarczy, natomiast nie zgodziła się na zmianę pierwotnego herbu i wybrania wersji „najdostojniejszej”. Według komisji „najdostojniejszą postacią herbu m. Płocka będzie postać zaczerpnięta z wizerunku pieczęci Króla Kazimierza Wielkiego, przedstawiającego na tarczy gotyckiej mury z trzema wieżami i podniesioną bronią, do której należy zawiesić Krzyż Walecznych, nadany miastu w 1921 roku przez ówczesnego Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego, a to dlatego, iż na poduszce z wymalowanym herbem miasta, Marszałek Piłsudski właśnie w tym a nie w innym miejscu go przypiął i nic tego faktu zmienić nie może”²⁷.

Akceptując wywody K. Bolesty-Modlińskiego Rada Miejska jednomyślnie uchwaliła następujący wniosek: „W myśl punktu 1 i 4 pisma okólnego Min. Spraw Wewn. Z dn. 22 lipca 1935 r. o herbach związków samorządowych Nr SS 32/25/10/Dz. U. Spr. Wewn. Nr 24 z r. 1935/, Rada Miejska imieniem Gminy m. Płocka uchwała po raz drugi wizerunek herbu plockiego wg załączonego wzoru, a mianowicie: na tarczy gotyckiej, zwanej szczytem - dwie wieże, a pomiędzy nimi szczyt budowli. Na wieżach i na szczycie znajdują się krzyże. Poniżej wież - mur obronny z 5-ma kominami, w nim - brama otwarta z podniesioną bronią, do której przymocowano Krzyż Walecznych. Tło tarczy - bezbarwne, czyli białe; mury, wieżycy i szczyt - koloru ceglastego; krzyże na wieżycach i szczycie, brama i Krzyż Walecznych - koloru brązowego; otwory koloru nieokreślonego, czyli ciemne. [...]”²⁸.

A zatem Rada Miejska, nie zważając na zastrzeżenia heraldyków, konsekwentnie forsowała wizerunek herbu z Krzyżem Walecznym zawieszonym na bronie w otwartej bramie.

²⁶ Tamże, wyciąg z uchwał 206 powiadzenia Magistratu m. Płocka z dnia 30.XI.1938 r., uchwała Nr 2182, podpisana przez wiceprezydenta A. Wernika i ławników: S. Praszkiwicza, P. Jasińskiego, I. G. Bursztyna i L. Przybylskiego, k. 99, 100.

²⁷ Tamże, wyciąg z protokołu 58 posiedzenia Rady Miejskiej z 15 grudnia 1938 r., k. 96; J. Chojnacki, *Z historii samorządu miasta Płocka*, w: *X wieków Płocka*, pr. zbior. wyd. III, Płock 1969, s. 61.

²⁸ Tamże; R. Rzymkowski, op. cit., s. 23. Poza tym na wzór koloru munduru województwa plockiego uchwalono kolor flagi miejskiej w barwach żółto-niebieskim z czerwonym szlakiem pośrodku.

Projekt herbu Płocka z Krzyżem Walecznych w bramie
(ze zbiorów Archiwum Państwowego w Płocku)

Ponieważ zapewne z powodu okresu świątecznego zwlekano z przesłaniem odpowiedzi do Warszawy, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych znowu przez Wydział Samorządu Urzędu Wojewódzkiego Warszawskiego 11 stycznia 1939 r. ponaglało prezydenta Płocka w kwestii herbu, nawiązując do pisma UWW z sierpnia 1938 r.²⁹

W odpowiedzi wiceprezydent A. Wernik pismem z 30 stycznia 1939 r. zwracał nadesłane z Warszawy akta sprawy dodając do nich uchwały Magistratu i Rady Miejskiej. Komentując je pisał, że „uchwały te stoją zdecydowanie i jednomyślnie przy przedłożonej do niniejszego podobiznie herbu, motywując stanowisko to tym, iż jest faktem historycznie stwierdzonym, że Marszałek Józef Piłsudski, pragnąc udostępnić herb miasta Płocka »Krzyżem Walecznych« przypiął go w tym właśnie miejscu do wizerunku tego herbu, a nie pod tym wizerunkiem. Powołanie się na analogię ze Lwowem nie wytrzymuje krytyki, gdyż Lwów w otwartej bramie ma postać lwa, a więc nie można było tam umieścić Krzyża »Virtuti Militari«, Płock zaś nie miał do roku 1921-go nic w otwartej bramie, a teraz pragnie mieć nowoczesny Krzyż Waleczności, wiążąc nim nowe lata, nowe czasy i zasługi ze starymi czasami, starymi dziejami i pamiątkami»³⁰.

I dalej wyrażając nadzieję na zatwierdzenie wniosku przez władze nadzorcze, prosił o przyspieszenie decyzji z uwagi na planowane obchody 800-lecia śmierci Bolesława Krzywoustego pod protektorem marsz. E. Śmigłego-Rydza. Na tę okoliczność władze miasta chciały posługiwać się herbem w nowej wersji.

Jak napisał Roman Rzymkowski władze miasta prawdopodobnie wystąpiły do prezydenta Ignacego Mościckiego - honorowego obywatela miasta Płocka - o zatwierdzenie

²⁹ APP, akta m. Płocka, sygn. 26 580, pismo S. Tomaszewicza z Wydziału Samorządu UWW z 11 stycznia 1939 r. do prezydenta miasta Płocka, k. 53.

³⁰ Tamże, pismo A. Wernika z 30 stycznia 1939 r. do Wydziału Samorządu UWW, k. 95. Gwoli ścisłości należy nadmienić, że we Lwowie J. Piłsudski przypiął VM do gipsowego odlewu herbu, trzymanego przez prezydenta Józefa Neumanna (J. Białynia-Cholodecki, *Lwów kawalerem Krzyża „Virtuti Militari”* w: *Haliczanin. Kalendarz humorystyczny lustr. Noworocznik dla wszystkich 1854 - 1923*, s. 73).

wersji herbu z Krzyżem Walecznych i pewne pozytywnej decyzji zaczęły już w czerwcu 1939 r. używać pieczęci Magistratu i Zarządu Miasta z Krzyżem w bramie³¹.

Tymczasem odpowiedź wiceprezydenta A. Wernika podlegała dalszemu obiegowi pism: Wydział Samorządu UWW przesłał je do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, które z kolei wysłało komplet dokumentów z Płocka do zaopiniowania do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. 26 czerwca 1939 r. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych przesłało do wojewody warszawskiego opinię MWRiOP w sprawie herbu Płocka „do wiadomości i powzięcia odpowiedniej zmiany uchwały Rady Miejskiej w myśl wskazówek zawartych w załączonym piśmie”. Opinia MWRiOP nie pozostawiała żadnych wątpliwości, bowiem Ministerstwo „wypowiedziało się przeciwko zatwierdzeniu herbu w postaci zgłoszonej przez organy m. Płocka, t.j. z Krzyżem Walecznych w bramie murów miejskich, występujących w herbie”³².

Elaborat MWRiOP został przesłany do Płocka 11 lipca 1939 r. W obszernym wywodzie specjalista Ministerstwa, zapewne W. Suchodolski, wskazywał na historyczne uwarunkowania łączenia herbów z odznakami. Jak pisał „order nadany miastu nie wchodzi nigdy na tarczę herbową. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego nie znalazło żadnego przykładu wmontowania orderu do herbu w sposób, w jaki chce to uczynić Zarząd Miejski w Płocku. Umieszczenie orderu poza tarczą herbu miejskiego jest podwójnie praktyczne: nie narusza w niczym starej postaci herbu i daje duże możliwości artystyczno-dekoracyjne ze względu na wstęgi orderowe, liście i wieńce wawrzynu [...]”³³.

Dalej autor elaboratu powoływał się na przykład Lwowa, który umieścił order *Virtuti Militari* pod tarczą, co ustaliła specjalna komisja z wybitną specjalistką heraldyki dr. Heleną Polackówną. Podobnie uczyniło miasto Verdun z dwoma orderami: *Croix de guerre* i Legią Honorową i to mimo, że brama herbu jest pusta.

W związku z tym jedyną możliwością zgodną z zasadami heraldyki było umieszczenie Krzyża Walecznych na wstążce pod herbem. Dalej autor elaboratu powtarzał, że „heraldyka miejska nie zna takiego sposobu połączenia herbu miejskiego z orderem, jaki chce zastosować Zarząd Miejski w Płocku. Nie tylko nie ma potrzeby tworzenia takiego »novum«, ale ustawa jest mu wyraźnie przeciwna. Ustawa mówi o zatwierdzeniu herbów historycznie uzasadnionych. Herb Płocka z Krzyżem Walecznych w bramie nie jest tradycyjnym herbem płockim, historycznie uzasadnionym w swej postaci. Historyczny herb Płocka jest bez Krzyża Walecznych w tarczy (w bramie murów).

Całe zagadnienie wszczęte w tej postaci przez Zarząd Miejski Płocki jest wynikiem nieporozumienia: Zarząd nie odróżnia aktu prawnego nadania tej odznaki wojskowej miastu od symboliczno udekorowania miasta (wyobrażonego przez swój herb) Krzyżem Walecznych przez Marszałka Piłsudskiego.

Krzyż Walecznych nadany miastu powinien być połączony z herbem w sposób ustalony zwyczajem. W muzeum natomiast miasta Płocka należy zachować wizerunek herbu miejskiego z Krzyżem Walecznych w tym miejscu, gdzie go położył Marszałek Piłsudski.

³¹ R. Rzymkowski, op. cit., s. 21, 25. Jak na razie przekaz o zwróceniu się do I. Mościckiego nie został potwierdzony, gdyż R. Rzymkowski nie podał źródła informacji.

³² APP, akta m. Płocka, sygn. 26 746, pismo MSW z 26 czerwca 1939 r. do wojewody warszawskiego, mps, s. 1.

³³ Tamże, pismo wicewojewody Mieczysława Myślińskiego z 11 lipca 1939 r. do Zarządu Miejskiego w Płocku w sprawie herbu miasta Płocka, mps, s. 3.

Będzie to symbol, mający swój właściwy charakter pamiątki, drogiej sercu każdego obywatela Płocka, która jednak nie jest wzorem herbu m. Płocka.

Dekoracja miasta odbyła się przez udekorowanie herbu płockiego. Mogła się była odbyć jednak także przez wręczenie odznaki prezydentowi m. Płocka. Czy przez to odznaka ta miałaby po tym być połączona z herbem w jeszcze inny sposób niż ten, który wszędzie ustalił się dla herbów miast dekorowanych?”³⁴.

Poza tym autor opinii zwracał uwagę na to, że Krzyż w bramie był pozbawiony wstążeczki, która była jego integralną częścią. Dlatego „Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wypowiedziało się przeciwko zatwierdzeniu herbu Płocka w postaci zgłoszonej obecnie przez miasto”. Oprócz tego opiniodawca miał jeszcze zastrzeżenia do kształtu tarczy, wyglądu herbu (niedociągnięcie murów do brzegu herbu) i braw poszczególnych elementów. Konkluzja była jednoznaczna: w tym stanie rzeczy „Ministerstwo Spraw Wewnętrznych nie widzi możliwości zatwierdzenia projektowanego herbu i prosi Pana Wojewodę o spowodowanie odpowiedniej zmiany uchwały organów ustrojowych m. Płocka”³⁵.

Tak więc kilkuletnie starania władz miasta Płocka o włączenie Krzyża Walecznych do herbu miasta zakończyły się fiaskiem. Mimo zaangażowania w sprawę radnych, kolejnych prezydentów, płockich historyków i autorytetu Towarzystwa Naukowego Płockiego sprawa była od początku przegrana. Dziwnym się wydaje, że przez sześć lat nikt w Płocku nie zwrócił uwagi na to, że istnieją dosyć sztywne zasady heraldyki i proponowana zmiana wyglądu herbu jest z nimi sprzeczna.

Pismo wicewojewody Mieczysława Myślińskiego dotarło do Płocka 14 lipca 1939 r. i mimo dopisku „Pilne! Pan Modliński - proszę zreferować P. Wiceprezydentowi” sprawa do wybuchu wojny chyba nie miała już ciągu dalszego. Na opracowanie nowej wersji herbu z Krzyżem Walecznych pod tarczą herbową nie starczyło już zwyczajnie czasu. Latem 1939 r. w obliczu zbliżającej się wojny ważniejsze stały się inne sprawy i herb musiał poczekać.

Natomiast w kilka lat po wojnie temat znowu powrócił. W lipcu 1948 r. Wydział Samorządu Urzędu Wojewódzkiego Warszawskiego z siedzibą w Pruszkowie zwrócił się do Zarządu Miejskiego w Płocku z prośbą o wyjaśnienia w sprawie wyglądu herbu miasta. Powołując się na uchwałę Rady Miejskiej z 15 grudnia 1938 r. prezydent Alfred Giżyński w stosownym piśmie przekazał opis herbu z jego rysunkiem. W zakończeniu podał: „według powyższych informacji wyżej omawiany herb m. Płocka został w r. 1939 zatwierdzony, jednak pisma zatwierdzającego w aktach Zarządu Miejskiego nie odnaleziono”³⁶. A nie odnaleziono, ponieważ pismo z 11 lipca 1939 r. znajduje się w innej teczce, niż reszta korespondencji, dotyczącej herbu.

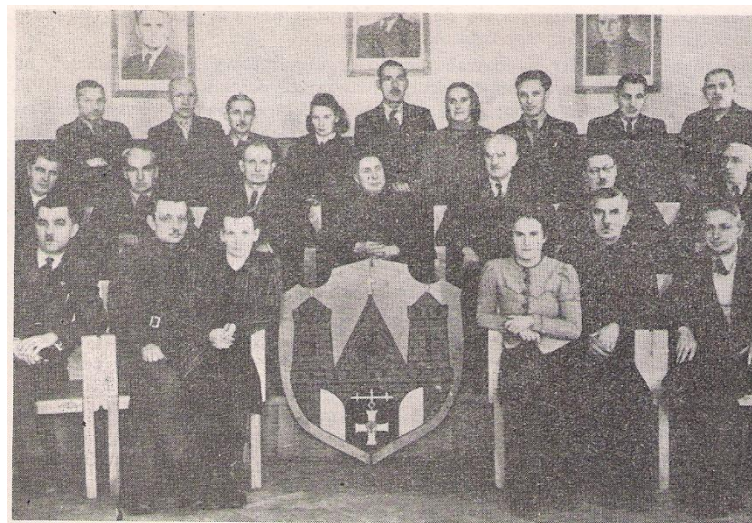
Ponoć przez krótki czas po wojnie herb Płocka z umieszczonym w bramie Krzyżem Walecznych był oficjalnie używany, aczkolwiek na zdjęciu Zarządu Miejskiego z 1946 r.

³⁴ Ibidem, s. 4 - 5.

³⁵ Ibidem, s. 6.

³⁶ APP, akta m. Płocka, sygn. 26 580, pismo prezydenta A. Giżyńskiego z 2 sierpnia 1949 r. do Wydziału Samorządu Urzędu Wojewódzkiego Warszawskiego w Pruszkowie. R. Rzymkowski na tej podstawie również błędnie uznał, że herb z Krzyżem Walecznych został zatwierdzony (R. Rzymkowski, op. cit., s. 25).

odznaczenie w bramie bardziej przypomina Krzyż Grunwaldu, niż Krzyż Walecznych (zbyt grube są ramiona krzyża)³⁷.

Zarząd Miejski w Płocku w 1946 r. z herbem miasta
(*Dzieje Płocka*, pod red. A. Gieysztora, wyd. II, Płock 1978)

Z oczywistych powodów komunistyczne władze miasta nie były zainteresowane w przypominaniu i honorowaniu wydarzenia, dotyczącego wojny polsko-bolszewickiej. W ten sposób Krzyż Walecznych z herbu miasta Płocka zniknął na kilkadziesiąt lat do 1991 r., kiedy uchwałą Rady Miasta został umieszczony w wielkim herbie reprezentacyjnym zgodnie z zaleceniami przedwojennych heraldyków³⁸.

Herb reprezentacyjny Płocka
(Wikipedia, domena publiczna)

³⁷ R. Rzymkowski, op. cit., s. 25. Krzyżem Grunwaldu III klasy Płock został odznaczony dopiero 7 maja 1986 r. Zob.: P, *W uznaniu zasług*, „Tygodnik Płocki” 1986, nr 20 z 18 V, s. 1 - 2; T. Kurpiewski, *Order Krzyża Grunwaldu III kl. dla Płocka*, „Notatki Płockie” 1986, nr 2, s. 3 - 7.

³⁸ (RAK), *Płock ma wielki reprezentacyjny herb*, „Nowy Tygodnik Płocki” 1991, nr 20 z 19 maja, s. 2.

Aneks Nr 1

Pismo wicewojewody Mieczysława Myślińskiego z 11 lipca 1939 r. do Zarządu Miejskiego w Płocku w sprawie herbu miasta Płocka

Przesyłam w załączeniu pismo Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z dnia 26/VI 1939 r. Nr SS 32/169-4 w sprawie herbu m. Płocka do wiadomości i powzięcia odpowiedniej zmiany uchwały Rady Miejskiej w myśl wskazówek zawartych w załączonym piśmie.

Jednocześnie zwracam uwagę na niewłaściwość zwrotu, użytego w piśmie Zarządu Miejskiego z dnia 30/I 1939 r., zacytowanego w przedostatnim ustępie załączonego pisma Ministerstwa Spraw Wewnętrznych³⁹.

Ministerstwo
Spraw Wewnętrznych
Nr S.S. 32/169-4
Warszawa
Dn. 26 czerwca 1939 r.

Herb m. Płocka

DO
PANA WOJEWODY
w Warszawie

Nawiązując do pisma Urzędu Wojewódzkiego z dnia 13.II.1939 r. Nr SA.I.8/1, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych komunikuje Panu Wojewodzie, że Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego pismem z dnia 26.IV.1939 r. Nr Arch. 197/4/39 wypowiedziało się przeciwko zatwierdzeniu herbu w postaci zgłoszonej przez organy m. Płocka, t.j. z Krzyżem Walecznych w bramie murów miejskich, występujących w herbie.

Sposób łączenia orderów, odznak i innych dekoracji z herbami nie ustalił się od razu w swej dzisiejszej postaci, powszechnie przyjętej.

W czasach najdawniejszych Krzyż Maltański lub Krzyż Zakonu Niemieckiego wchodzi na tarczę herbową czy to jako krzyż, którym tę tarczę dzielono na cztery pola, czy też jako przedmiot herbowy w 1-ym i 4-ym polu, w 2-im i 3-im zostawiano herb rodowy.

W w. XV i XVI wraz ze wzrostem liczby orderów i odznak zmienia się sposób łączenia ich z herbem. Sposobów łączenia orderu lub odznaki z herbem jest teraz kilka: 1) tarczę herbową zakładano na order - zwłaszcza na Krzyże Maltańskim i Krzyże Zakonu Niemieckiego tak, iż cztery ramiona Krzyża wystawały zza tarczy; 2) figurę orderu oplatano ściśle wokół tarczy herbowej lub wokół pola, na którym spoczywała tarcza, nprz. smoka z orderu Smoka zob. herb z 1507 r. w pracy Wyrostka: „Ród Dragów - Sasów” (str. 105) albo

³⁹ Jak wynika z pieczętki wpływu pismo dotarło do Płocka 14 lipca 1939 r. Znajduje się też na nim odręczna adnotacja niebieskim ołówkiem „B. Pilne! P. Modliński. Proszę zreferować P. Wiceprezydentowi”.

herb Szydłowieckich z 1519 r. w „Sprawozdaniu Komisji Historii Sztuki Pol. Akad. Um.”, t. V, Kraków 1896, tabl. 1; 3) zawieszano order na łańcuszku, który zwisał z przyłbicy hełmu (zob. Polackówna: „Księga bracka św. Krzysztofa na Arlbergu”, Warszawa 1931; 4) rozmieszczano niektóre odznaki, na prz. Odznakę Krzyża jerozolimskiego lub św. Katarzyny z Góry Syjonu obok hełmu klejnotnego po obu jego stronach lub po jednej (zob. Kieszkowski „Krzysztof Szydłowiecki”, Poznań 1912 lub „Sprawozdanie Komisji Historii Sztuki”. PAU, t. IX, kolumna CLV; rozsiewano je na pustej przestrzeni pieczęci i około tarczy herbowej, zob. Galbreuth, „Handbüchlein der Heraldik”, Lozanna 1930; 6) orderzy panujących najczęściej umieszczano na łańcuchach orderowych, otaczających tarcze herbowe lub zwisających z tarczy u dolnego jej brzegu.

Połączenie orderu lub odznaki z herbem staje się coraz bardziej luźne pod względem kompozycji wizerunku herbowego. Jeżeli w końcu XV w. odznaki godności trafiają się jeszcze od czasu do czasu jako integralna część herbu, to orderzy w ścisłym tego słowa znaczeniu są już z reguły poza tarczą. Jako przykład służyć może herb Fryderyka de Montefeltro, księcia Urbino między 1474 - 1482 r. W herbie tym wstawiony jest między cztery pola tarczy złoty słup, na którym tiara srebrna i dwa przekrzyżowane klucze: złoty i czarny, jako godło chorążego państwa kościelnego, łańcuch natomiast orderzy Gronostaja otacza tarczę herbową Fryderyka de Montefeltro.

Wiek XVIII ustala ostatecznie zwyczaj umieszczania orderów i odznak poza tarczą, czy to pod nią (pod jej dolnym brzegiem), czy wokół niej na łańcuchach i wstęgach, w zależności od liczby orderów, wstęg, itp. ewolucja ta jest zupełnie zrozumiałą, uzasadnioną i Suszna. Płyne ze względów praktycznych: jest to jedyny sposób zabezpieczenia herbu przed b. istotnymi przeróbkami, nie dającymi się uniknąć, gdyby orderzy (których liczba b. wzrosła) stawały się elementem herbowym występującym w tarczy.

Dopiero wiek XIX przyniósł orderzy miastom. Nic w tym dziwnego, że w tym zakresie heraldyka miejska ściśle wzorowała się na heraldyce prywatnej, szlacheckiej i przyjęła sposób łączenie orderu z herbem taki, jak się wtedy już był ustalił dla herbów szlacheckich. Order, nadany miastu nie wchodzi nigdy na tarczę herbową. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego nie znalazło żadnego przykładu wmontowania herbu wmontowania orderu do herbu w sposób, w jaki chce to uczynić Zarząd Miejski w Płocku. Umieszczenie orderu poza tarczą herbu miejskiego jest podwójnie praktyczne: nie narusza w niczym starej postaci herbu i daje duże możliwości artystyczno-dekoracyjne ze względu na wstęgi orderowe, liście i wieńce wawrzynu, i t.p. W taki właśnie sposób w wieku XX po Wielkiej Wojnie rozwiązały sprawę swych odznaczeń wojennych Paryż, Verdun i nasz Lwów, miasta na pewno znające zasady heraldyki. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego zaznacza, że w Komisji ustalającej herb Lwowa uczestniczyła p. dr Helena Palackówna, kustosz Archiwum Państwowego we Lwowie, docentka Uniwersytetu Poznańskiego, należąca do najwybitniejszych naszych znawców teorii heraldyki. Jeżeli Lwów umieścił swój „Virtuti Militari” pod tarczą, to nie dlatego, że bramę w herbie ma „zajętą”, lecz dlatego, że wiedział, jak trzeba połączyć order z herbem.

To są uwagi ogólne, o łączeniu orderów z herbami osób i miast, wysnute z materiałów historycznych, poczynając od zarania herbów i orderów. Teraz z kolei rzeczy trzeba rozpatrzyć szczegółowy przypadek płocki.

Sposób połączenia Krzyża Walecznych z herbem Płocka nie przedstawia się inaczej, niż analogiczna sprawa innego miasta dekorowanego. Paryż, męczeński Verdun, bohaterski Lwów - są to przykłady dostatecznie wymowne. Szczególnie pouczający jest przykład herbu m. Verdun. Herb m. Verdun przedstawia kompletny średniowieczny zamek francuski z murami, wieżami i bramą zamkniętą. W bramie, mimo że jest nie „zajęta” przez żaden przedmiot herbowy orderu nie umieszczono. Spod dolnego brzegu tarczy zwisają Croix de guerre (z prawej strony herald) i Legia Honorowa (z lewej), bez żadnych ozdób, po prostu na wstążeczkach. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego przypomina, że Verdun był w 1921 r. dekorowany przez Marszałka Piłsudskiego orderem „Virtuti Militari”. Wiadomości o herbie m. Verdun zob.: Larousse du XX-e siècle, Paryż, t. VI, str. 948 i 949. Herb Paryża, tamże, t. V, s. 380.

Umieszczenie Krzyża Walecznych pod herbem Płocka na właściwej wstążce, czy w sposób tak prosty, jak uczynił to ze swymi orderami Verdun, czy też ozdobnie na wzór Paryża i Lwowa - jest to jedyny sposób, jaki można zastosować do rozwiązania tej kwestii.

Heraldyka miejska nie zna takiego sposobu połączenia herbu miejskiego z orderem, jaki chce zastosować Zarząd Miejski w Płocku. Nie tylko nie ma żadnej potrzeby tworzenia takiego „novum”, ale ustawa jest mu wyraźnie przeciwna. Ustawa mówi o zatwierdzeniu herbów historycznie uzasadnionych. Herb Płocka z Krzyżem Walecznych w bramie nie jest tradycyjnym herbem płockim, historycznie uzasadnionym w swej postaci. Historyczny herb Płocka jest bez Krzyża Walecznych w tarczy (w bramie murów).

Całe zagadnienie wszczęte w tej postaci przez Zarząd Miejski Płocki jest wynikiem nieporozumienia: Zarząd nie odróżnia aktu prawnego nadania tej odznaki wojskowej miastu od symbolicznego udekorowania miasta (wyobrażonego przez swój herb) Krzyżem Walecznych przez Marszałka Piłsudskiego.

Krzyż Walecznych nadany miastu powinien być połączony z herbem w sposób ustalony zwyczajem. W Muzeum natomiast miasta Płocka należy zachować wizerunek herbu miejskiego z Krzyżem Walecznych w tym miejscu, gdzie go położył Marszałek Piłsudski. Będzie to symbol, mający właściwy charakter pamiątki, drogiej sercu każdego obywatela Płocka, która jednak nie jest wzorem herbu m. Płocka.

Dekoracja miasta odbyła się przez udekorowanie herbu płockiego. Mogła się była odbyć jednak także przez wręczenie odznaki prezydentowi m. Płocka. Czy przez to odznaka ta miałaby po tym być połączona z herbem jeszcze w inny sposób niż ten, który wszędzie ustalił się dla herbów miast dekorowanych?

Ministerstwo Wyznań religijnych i Oświecenia Publicznego przypomina również, że order „Virtuti Militari” i odznaka wojskowa „Krzyż Walecznych”, nadawane pułkom i oddziałom wojskowym, nie wchodzi na płachty chorągwi i sztandarów, lecz przymocowane są do drzewca. Nie stają się integralnym elementem płachty jako takiej, lecz chorągwi czy sztandaru jako całości. Jest to analogia b. ścisła: order staje się integralną częścią herbu jako całości nie wchodząc na samą tarczę, pozostając poza nią.

Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego zaznaczyło także, że Zarząd Miejski Płocki w projekcie herbu niesłusznie pozbawił Krzyż Walecznych wstążeczki, która jest istotną częścią odznaczenia, jak to wynika z Rozporządzenia Rady Obrony Państwa z dnia 11.VIII. 1920 r. o ustanowieniu Krzyża Walecznych, art. 2 alinea 3 wzory (Dz. U. R. P. Nr 87, poz. 572).

W tym stanie rzeczy Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wypowiedziało się przeciwko zatwierdzeniu herbu Płocka w postaci, zgłoszonej obecnie przez miasto. Miasto jako wzór swego herbu wybrało pieczęć autentyczną, ale nie najlepszą pod względem kompozycji. Herb jest wymodelowany ściśle według starej pieczęci. Pieczęć ta ma jednak poważny błąd rysunkowy, polegający na zbyt krótkim ucięciu murów miejskich, które ukazują się zupełnie bez swej podstawy, optycznie pozostawionej poza polem pieczęci. Usunąć ten błąd przez wzięcie za wzór innej pieczęci płockiej nie jest trudne.

Tarcza sama wobec konieczności zawieszenia pod nią Krzyża Walecznych na wstążce, powinna być zaokrąglona, jak tarcza herbu lwowskiego.

Barwy herbu: pole srebrne (białe), mury - czerwone, otwór bramy skoro jest ona otwarta albo biały (prześwit pola) albo czarny (głębina budynku). Wierzeje bramy nie powinny być brązowe, lecz raczej barwy naturalnego starego drzewa lub złote, brona w bramie - złota - jak wierzeje lub czarna żelazna. Nie może być biała (srebrna), gdyż nie zgadzałoby się to z białym prześwitem bramy.

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych podziela stanowisko zajęte przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, w szczególności ze względu na usunięcie w projekcie herbu, przedstawionym przez Zarząd Miejski - wstążeczki Krzyża Walecznych, która jest istotną częścią tego odznaczenia.

W tym stanie rzeczy Ministerstwo Spraw Wewnętrznych nie widzi możliwości zatwierdzenia projektowanego herbu i prosi Pana Wojewodę o spowodowanie odpowiedniej zmiany uchwały organów ustrojowych m. Płocka.

Równocześnie Ministerstwo Spraw Wewnętrznych prosi Pana Wojewodę o zarządzenie zakomunikowania Zarządowi Miejskiemu w Płocku, że zdanie użyte w piśmie Zarządu Miejskiego z dnia 30.I.1939 r. Nr IV-a-6/39 „powołanie się Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego na analogię ze Lwowem nie wytrzymuje krytyki” - jest wyrażeniem niewłaściwym.

Sprawa flagi miejskiej będzie załatwiona osobnym pismem.

Podwiński
Dyrektor Departamentu⁴⁰

APP, akta m. Płocka, sygn. 26 746, sekretariat Rady Miejskiej - o sprawach prasowych, mps, s. 1 - 7.

⁴⁰ Niżej pieczęć wpływu Urzędu Wojewódzkiego Warszawskiego z datą 28 czerwca 1939 r. i dopiskami - bez zał., pilne.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe Płocku

- akta miasta Płocka, sygn. 22 087, 22 138, 26 580, 26 746

Dzienniki urzędowe

„Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych”, 1921

Prasa

„Kurier Płocki” 1921

„Głos Mazowiecki” 1933

„Kurier Mazowiecki” 1937

„Tygodnik Płocki” 1986

Opracowania i artykuły naukowe

- Białynia-Chołodecki Józef, *Lwów kawalerem Krzyża „Virtuti Militari”* [w:] *Haliczanin. Kalendarz humorystyczny lustr. Noworocznik dla wszystkich 1854 - 1923*.
- Chojnacki Jakub, *Z historii samorządu miasta Płocka*, [w:] *X wieków Płocka*, pr. zbior. wyd. III, Płock 1969.
- Gołębiewski Grzegorz, *Wizyty dostojników państwowych, wojskowych i kościelnych w Płocku 1918 - 1939*, Płock 2008.
- Kurpiewski Tadeusz, *Order Krzyża Grunwaldu III kl. dla Płocka*, „Notatki Płockie” 1986, nr 2.
- Rzymkowski Roman, *Z historii i z tradycji herbu miasta Płocka*, Płock 2000.
- Stogowska Anna Maria, *Pobyt Naczelnika Państwa marszałka Józefa Piłsudskiego w Płocku 10 kwietnia 1921 r.*, „Notatki Płockie” 1994, nr 1.

Streszczenie

W 1921 r. marsz. J. Piłsudski odznaczył miasto Płock Krzyżem Walecznych za zasługi w wojnie z bolszewikami. W latach 30. władze miasta podjęły próbę uzyskania zgody władz wyższych na umieszczenie Krzyża Walecznych w herbie. Nie zyskało to akceptacji Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z powodu niezgodności z zasadami heraldyki.

Summary

In 1921, the march. J. Piłsudski awarded the city of Płock with the Cross of Valor for merits in the war with the Bolsheviks. In the 1930s, the city authorities made an attempt to obtain the consent of higher authorities to place the Cross of Valor in the coat of arms. It was not accepted by the Ministry of the Interior due to non-compliance with the rules of heraldry.

„Płocki Rocznik Historyczno-Archiwalny” 2020, t. XII, s. 63 - 84.